

УДК 36.361.016

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-124-133

Ігнатенко Катерина Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

ekaterinaignatenko.tdh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2853-0340>

Scopus-Author ID: 19591377

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ПІДХОДІ

Постановка проблеми. Регулярні артилерійські обстріли, перестрілки зі стрілецької зброї, поля, засіяні боєприпасами, які можуть вибухнути в будь-який момент, міни, психологічні стреси, нестача їжі, антисанітарні умови для проживання, недостатні запаси вугілля та дров на зиму – з усіма цими проблемами щоденно зіштовхуються сім'ї з дітьми, які мешкають уздовж лінії розмежування на Сході України. Уразливість та дискримінація особливо посилюються в умовах кризових ситуацій, зокрема під час збройних конфліктів. Різноманітність проблем змушує розглядати соціальний захист дітей у комплексному підході міждисциплінарних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі ретельного вивчення вітчизняних та зарубіжних публікацій складається досить повне уявлення про сучасний стан проблеми захисту прав дітей та ролі держави в її вирішенні. Вивченням різних аспектів захисту дітей, а також змістовного боку діяльності державних і недержавних організацій у цьому напрямі займалися такі вчені, як О. Безпалько, В. Бочарова, Л. Волинець, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Мудрик, В. Оржеховська, С. Толстоухова, І. Трубавіна. Треба також відзначити внесок у вивчення цієї теми Ж. Петрочко, яка докладно дослідила світову історію та практику соціально-правового захисту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Дослідженню існуючої системи захисту прав дитини на державному, регіональному та місцевому рівнях, а також діяльності міжнародних організацій, які працюють у цій царині, присвячено роботи І. Ковчиної, А. Мудрик, А. Зінченко, Ю. Гапон, І. Смолюк. Технології реалізації охоронно-захисної функції фахівця із соціальної роботи на державному, регіональному та місцевому рівнях висвітлено такими вченими, як О. Караман, Н. Краснова, С. Харченко, Т. Василькова, О. Холостова, З. Кияниця, Л. Петушкова, М. Кравченко, І. Зверева. Проблеми захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту вивчали Л. Волинець, О. Кочеміровська, І. Щебетун, Т. Михайліна та інші дослідники.

Мета статті: розглянути поняття соціального захисту дітей у полі дотичних дисциплін та визначити необхідність взаємодії фахівців із захисту дітей під час воєнного конфлікту на Сході України.

Методологія дослідження: у контексті проведеного дослідження здійснено аналіз наукових праць, висвітлених у відкритому доступі та розміщених на платформі Google Scholar. Пошук вівся українською та англійською мовами. Із контенту, розміщеного в системі, нами відібрано публікації, які у назві містили комбінацію таких ключових слів: «соціальне забезпечення», «захист дітей», «соціальна робота», «законодавство України з соціального забезпечення», «міждисциплінарність», «мультидисциплінарна команда», social work social protection,

child protection, community social worker. Аналіз анотації висвітлених та поданих у відкритому доступі публікацій дав змогу відібрати потенційно важливі роботи відповідно до мети та завдань дослідження.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Предмет нашого дослідження диктує звернення до пошуку повноти відповіді на поставлене завдання через залучення міждисциплінарного підходу. Актуальність, а також наявність різних точок зору щодо тлумачення поняття «міждисциплінарність» спонукали нас до розгляду феномену «соціальний захист» із трьох позицій. Саме навколо них ми будемо своє дослідження і припущення щодо стійкості системи соціального захисту дітей в умовах збройного конфлікту. Тож для початку окреслимо поняття «міждисциплінарність» із цих трьох поглядів. Із погляду інтеграції знань міждисциплінарність є запозиченням і перетіканням підходів та методів різних наук (дисциплін) із метою побачити, розпізнати, висвітлити те, що стає доступним у межах окремо взятої науки за використання інструментарію інших наук (дисциплін). По-друге, міждисциплінарність розглядається не лише як взаємозв'язок наук (дисциплін) з їхніми методами, інструментами, а й як зв'язок отриманих результатів дослідження і постійне звернення до теорії та практики пов'язаних сфер. Третя позиція визначає міждисциплінарність не лише як просте запозичення методів, інструментарію з інших наук (дисциплін), а й як інтеграцію останніх на рівні конструювання міждисциплінарних об'єктів, предметів, опрацювання яких дає змогу отримати нове наукове знання.

Підсумовуючи ці погляди, можна зробити висновок, що міждисциплінарність – це розгляд однієї і тієї самої проблеми в різних галузевих площинах, за якого домагаються стикування цих площин і створення якісно нового, об'ємного уявлення про досліджуваний предмет. Ми спираємося на міждисциплінарні дослідження з метою досягнення повноти висвітлення проблеми захисту дітей як певної системи й комплексного підходу вивчення. Як правильно зазначив І. Лисий, інтенцією міждисциплінарності є не так знаннева цілісність (тобто внутрішня зв'язність, єдність знання), як усебічність (чи принаймні різнобічність, поліаспектність), а отже, повнота з'ясування проблеми (Лисий, 2011).

Усе вище викладене дає змогу сформулювали об'ємне, але більш прикладне до актуальної ситуації захисту дітей в умовах воєнного конфлікту на Донбасі поняття «міждисциплінарність». У широкому, функціональному її розумінні – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання. Міждисциплінарний характер досліджень відображає загальну тенденцію сучасної науки, посилення інтегративних процесів, взаємний вплив і проникнення різних галузей знань у процес вивчення феномену соціального захисту дітей.

Отже, приступимо до розгляду соціального захисту дітей із позиції інтегрованих галузей науки. Поняттю «соціальний захист» почали приділяти увагу починаючи з XIX ст. Психологія, педагогіка, соціологія, політологія та інші наукові дисципліни накопичили різноманітний і значний за обсягом теоретичний та практичний матеріал, що потребує філософського узагальнення й концептуального осмислення. І якщо кожна з наукових дисциплін, що вивчає феномен соціального захисту, поглиблює та розширює знання щодо цього складного та багатоаспектного явища, то його соціально-педагогічне обґрунтування передбачає вивчення різних понять.

Здійснений нами аналіз наукової літератури дав змогу виділити кілька найбільш значимих для нашого дослідження напрямів наукового пошуку. Соціальні дослідження зумовлюють формування наукового розуміння та сприйняття соціального захисту як феномену синергії різних наук, дисциплін та практичної діяльності.

Із давніх часів філософи шукали сенс життя та місце держави для члена суспільства. Так, ще давньогрецький мислитель Аристотель у трактаті «Політика» основою всезагального блага, у контексті якого філософ і подає соціально-політичне вчення, вважає ідеальною державу, що відповідає

уявленням Аристотеля про справедливість і, на його думку, допомагає громадянам досягти блага. Одним із завдань держави є захист, добробут і справедливість. Натомість німецький філософ Імануїл Кант переконаний, що в остаточному підсумку людина прагне до досягнення загального правового громадянського суспільства, членам якого буде надана найбільша свобода, сумісна, однак, із повною свободою інших. Держава, влаштована на засадах суспільного договору і народного суверенітету, поділі влади, покликана гарантувати стійкий правопорядок, забезпечити торжество права, індивідуальної свободи, верховенство закону. Взаємовідносини людини і держави Гегель розглядає у двох аспектах: відносини в державі і відносини в громадянському суспільстві. Діяльність кожної людини в суспільстві зазвичай здійснюється у формі зіткнення і боротьби суперечливих інтересів. Громадянське суспільство окреслює сферу індивідуальних інтересів, тільки держава є гарантом забезпечення прав і свобод людини та гармонійного розвитку суспільства загалом. Соціальний захист є функцією держави. Соціальна держава є надійним досягненням суспільного гуманізму та прогресу цивілізації розвитку суспільства. Її мета та шляхи здійснення мають бути усвідомлені та визнані кожним громадянином, кожною соціальною групою. У центрі всіх рішень постає людина з гарантованими державою правами і свободами (Ярошевець, 2002).

Серед соціологів М. Вебер посідає чільне місце з наданням поняття «соціальна дія» як форми або способу розв'язання соціальних проблем суспільства. М. Вебер уважав, що соціальні інститути (державна, релігійна, правова і т. ін.) являють собою групу осіб, що виконують окремі важливі для спільної справи соціальні функції, у тому числі й захисну. Філософ та соціолог Огюст Конт оперував у поясненні суті держави двома категоріями: «порядок» і «прогрес». Порядок як стабільність суспільства і прогрес – як мирний і поступовий процес удосконалення та розвитку суспільства. А оскільки розвиток людського духу є основа і причина розвитку суспільства, то саме моральні якості є визначальними чинниками суспільного прогресу (Соціологія, 2010).

Аналіз джерел із політології, зокрема праці С.О. Вовк, наводить на бачення воєнного конфлікту як використання заборонених згідно з міжнародними правовими нормами засобів і методів, що спричиняють надмірні руйнації, які мають невивіркову дію, порушення принципів захисту цивільного населення під час війни з боку протидіючих сторін, зазнають нападу на цивільне населення або цивільні об'єкти (Мельник, 2019).

Соціальний захист – невід'ємний складник політики держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це той чинник, від ефективності якого залежить цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства. Термін «соціальний захист населення» у правознавстві та юриспруденції входить у правову сферу «побуту» із середини ХХ ст., відтоді його широко застосовують у міжнародно-правових актах та зарубіжній юридичній практиці. Виникнення даного поняття та його активне вживання пояснюються кардинальними змінами у соціальній політиці, які відбулися у багатьох країнах світу після Другої світової війни. Уряди багатьох європейських країн ставлять в авангард актуальних і важливих завдань внутрішньої політики необхідність систематизувати різноманітні інститути соціальної сфери. Соціальний захист є одним із найбільш дискусійних питань права соціального забезпечення. Його дослідженням займалися за різних часів такі вчені, як В. Андреев, В. Аралов, К. Батигін, Н. Болотіна, Ж. Горбачова, І. Гушкін, Л. Забелін, М. Захаров, В. Шайхатдинов тощо. Поширеною є думка, що виникнення терміна «соціальний захист» пов'язане з прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security act) у 1935 р., який законодавчо визначив новий для цієї країни інститут обов'язкового страхування на випадок старості, смерті, інвалідності та безробіття. Його творець, президент США Франклін Рузвельт, назвав новий законодавчий акт «наріжним каменем у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується» (Шайхатдинов, 2015).

Однак є й інші точки зору щодо виникнення цього поняття. Як зазначає Гай Перрін, попри те що цей термін уперше вжито у США, концепція системи соціального захисту сповна була втілена в новозеландському законодавстві 1938 р. (Сирота, 2004). Н. Болотіна ж стверджує,

що пріоритет тут належить Росії, яка 31 жовтня 1918 р. затвердила Положення про соціальне забезпечення трудящих (Болотіна, 2005). У будь-якому разі можна стверджувати, що з 30-х років ХХ ст. термін *social security* став загальноновживаним. При цьому термін *security* вживається тут у значенні «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення», «гарантування» (Чутчева, 2015). Канцлер Отто фон Бісмарк зіграв у цьому процесі ключову роль. Саме Бісмарку німці сьогодні завдячують тим, що мають медичне страхування, страхування на випадок інвалідності та нещасного випадку на роботі, пенсійне страхування.

Соціальний захист в юридичному підході, пов'язаний із розвитком концепції прав людини, призвів до виділення прав дитини та їх захисту до окремої категорії. Початком діяльності з міжнародно-правового регулювання в галузі захисту прав дітей вважається створення у 1923 р. Міжнародного союзу порятунку дітей. У той час права дітей розглядалися переважно в контексті заходів, які необхідно було прийняти відносно рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми. Союзом було розроблено перший міжнародний акт – Декларацію прав дитини (або Женевську декларацію), яка завдяки зусиллям першопрохідниці прав дитини Еглантіни Джебб була прийнята П'ятою Асамблеєю Ліги Націй у 1924 р. Оскільки тоді використання дитячої праці у формі експлуатації дітей на виробництві без урахування їхнього фізичного стану було повсюдним, Декларація поставила питання про заборону примусової дитячої праці. У цілому Женевська декларація складається з п'яти основних принципів:

1. Дитині повинні надаватися всі засоби, необхідні для її нормального матеріального і духовного розвитку.

2. Голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина, яка припустилася помилки, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд.

3. Дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха.

4. Дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації.

5. Дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її найкращі якості повинні бути спрямовані на благо ближніх.

У подальшому рамки цієї дефініції розширилися в ході розроблення та прийняття Конвенції ООН про права дитини як міжнародної угоди про дитинство, Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародної асоціації соціального забезпечення (МАСО) та ін. Міжнародне право та політологія визначає «соціальний захист» за стандартами Ради Європи і Європейського Союзу. Соціальний захист як особливий соціальний інститут знаходиться у процесі свого розвитку. Першим найбільш авторитетним документом у галузі захисту прав дітей можна вважати Загальну декларацію прав людини 1948 р., у якій зазначено, що користування основними правами людини не залежить від віку; акцентовано увагу на необхідності особливого захисту материнства та дитинства (ст. 25), а також уперше сформульовано основні вимоги одержання освіти (ст. 26). У 1957 р. Комісія з прав людини розпочала роботу над проектом нової Декларації прав дитини, яка була одноголосно ухвалена всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН у 1959 р. та отримала найбільший моральний авторитет у світі. Будучи учасником низки міжнародних договорів, Україна ратифікувала Конвенцію і гарантувала комплекс основних соціальних прав, які захищають дітей. Гарантування нашою державою цих прав, які для міжнародного співтовариства є загальноновизнаними, водночас породжує зобов'язання України як перед кожним індивідумом, так і перед міжнародною спільнотою. Соціальне забезпечення віднесено до системи, яка включає, окрім соціального забезпечення (через соціальне страхування), також інші форми соціального захисту, зокрема державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення.

Із погляду економічної науки соціальний захист ототожнюється із соціальним забезпеченням. Так, В.Ш. Шайхатдинов вважає, що поняття «соціальний захист» – це діяльність держави

й органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств зі створення сприятливого економічного середовища для громадян, полягає у матеріальній допомозі по материнству, наданні допомоги родинам у складних життєвих обставинах, охороні здоров'я громадян, професійній підготовці громадян, забезпеченні зайнятості населення, охороні праці, регулюванні заробітної плати і доходів населення, забезпеченні громадян житлом, регулюванні права власності громадян, матеріальному обслуговуванні й забезпечення непрацевдатних та інших нужденних у соціальній підтримці громадян. Соціальний захист є практичною діяльністю з реалізації основних законодавчих та економічних напрямів соціальної політики (Шайхатдинов, 2015). Дослідниці О. Мачульська та Ж. Горбачова розрізняють соціальний захист у широкому та вузькому сенсі. Так, учені під соціальним захистом у широкому сенсі розуміють діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, на виявлення і нейтралізацію негативних чинників, що впливають на особистість, на створення умов для самовизначення й утвердження в житті. У вузькому сенсі розглядають соціальний захист у контексті сукупності законодавчо закріплених економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийняттого рівня життя (Мачульська, Горбачева, 1998). На думку І. Сироти, термін «соціальний захист» відноситься до функцій держави та означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацевдатних, найменш захищених громадян (Сирота, 2007). Дослідниця у сфері права О. Чутчева вказує, що соціальний захист як самостійний правовий інститут поєднує відособлену групу юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які характеризують прагнення суспільства відгородити своїх членів від загрози неможливості задоволення потреб, визнаних основними і важливими, з метою забезпечення стійкого розвитку всього суспільства (Чутчева, 2015). Потрібно зазначити, що таке розмаїття думок стосовно термінів «соціальний захист» викликане, по-перше, певною новизною цієї категорії для національної економічної науки і практики, по-друге, актуальністю питань, пов'язаних із наявністю бідності та нужденних категорій населення.

Аналіз поняття «соціальний захист» у педагогічних наукових дослідженнях на рівні міждисциплінарності дає змогу визначити соціальний захист як низку закономірних процесів, що залежать від багатьох зовнішніх чинників, які становлять так зване захисне середовище для дітей. Соціальний та правовий статус дітей протягом усього періоду його еволюції характеризувався майже повною відсутністю будь-яких громадянських прав. Виділяють такі періоди у ставленні до дітей. Давні часи (1000 р. до н. е. – 500 р. н. е.): батько є абсолютним володарем дитини; виховання дітей – це дресирування; діти виховуються як майбутні воїни, державні діячі, мудреці. Середньовіччя (500–1500 рр.): діти мають економічну цінність, роблять внесок у дохід сім'ї; діти не мають іншого вибору, як наслідувати професію батьків. Період Відродження (1500–1750 рр.): діти народжуються у гріху, щоб вони стали кращими, їх треба карати (1500–1600 рр.); зміна методів виховання від суворих фізичних покарань (ця традиція сягає часів Стародавньої Греції) до гуманних, що захищають права дітей, спонукають дорослих до діалогу з ними. Із XVIII ст. дітям стали надавати особливий статус: діти усіх станів уміють читати і писати; дитинство – перехідний період у майбутнє. Просвітництво і Романтизм (1750–1850 рр.): кожна дитина має право на дитинство; діти – це майбутнє; про дітей починають піклуватися гільдії і монахи. Промислова революція (1850–1950 рр.): багато дітей вимушені працювати на фабриках; діти не мають прав, лише обов'язки; починається дискусія про права дітей. Інформатизація і глобалізація (1950 р. – дотепер): діти є повноправними співгромадянами; права дітей визнані в усьому світі. Як бачимо, знадобилося багато тисячоліть, аж поки людство усвідомило наявність у дітей специфічних потреб та необхідність у наданні дітям додаткової допомоги і підтримки.

Дослідниця Є. Холостова вважає, що насамперед першоджерелом захисного середовища є сім'я. Саме в сім'ї дитина набуває необхідні навички та отримує підтримку в життєвих ситу-

аціях (Холостова, 1999). У соціально-педагогічній науці останніх років проблему соціалізації активно розробляє А. Мудрик. Соціалізація являє собою двосторонній процес, що включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження у соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого – процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивіда за рахунок його активної діяльності, активного включення у соціальне середовище. Людина стає повноцінним членом суспільства, виступаючи не лише об'єктом, а й суб'єктом соціалізації. Зважаючи на різноманітність потреб і проблем осіб, соціально-педагогічна діяльність здійснюється за відповідними до потреб особистості напрямками, у тому числі через захист прав та інтересів дітей шляхом підтримки, супроводу і соціально-педагогічного патронату сім'ї, інституалізації чи деінституалізації дитини, розвитку сімейних форм виховання, відстоювання прав дитини у різних соціальних інститутах (Краснова, 2010).

Науковиця Ж. Петрочко в рамках дослідження «Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах» по-іншому розглядає права дитини, а саме не лише як можливість мати та розпоряджатися матеріальними, культурними і соціальними благами, користуватися основними свободами у встановлених законом межах, що забезпечує дитині повноцінне функціонування, а й як гарантовані державою можливості задоволення потреб, що дають змогу дитині розвиватися відповідно до віку та індивідуальних задатків. Нею доведено, що потреби як змістове ядро й внутрішнє веління зумовлюють силу й дієвість права. Отже, з погляду соціальної педагогіки основа забезпечення прав дитини – насамперед виявлення її потреб, без задоволення яких не оптимізується соціалізація підростаючої особистості (Петрочко, 2011).

Дослідниця Л. Завадська звертає особливу увагу на тісний зв'язок соціально-педагогічної діяльності із соціально-педагогічним захистом дитинства. Продовжуючи аналіз низки вітчизняних досліджень у напрямі соціально-захисної діяльності, ґрунтовне та містке визначення цього поняття знайшло у працях Т. Алексеєнко. Соціально-педагогічною діяльністю вона вважає допомогу в позитивній соціалізації особистості, зокрема в інтеграції дитини у суспільство, допомогу в її розвитку, вихованні, освіті, професійному самовизначенні. Із подібних позицій розглядає процес соціально-педагогічної діяльності О. Безпалько, розуміючи її як «діяльність, спрямовану на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини» (Безпалько, 2009).

Із погляду соціальної педагогіки завдання соціального захисту дітей визначаються їхніми проблемами та потребами, розв'язання яких вимагає:

- інтеграції виховних впливів на дитину у загальноосвітньому навчальному закладі;
- формування об'єктивної самооцінки у дітей, життєвих планів, здійснення профорієнтації;
- виявлення порушень прав дітей та їх захист;
- корекції поведінки дитини;
- відвідування дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку;
- правової освіти щодо прав дітей, щодо соціального оточення, яке опікується дітьми;
- створення умов для збереження та укріплення фізичного, психічного, морального, соціального здоров'я дитини;
- формування та розвитку моральних якостей, соціально значимих орієнтацій, життєвих установок;
- попередження та усунення десоціалізуючих впливів мікросоціуму на розвиток дитини;
- створення сприятливих умов для розвитку її здібностей, реалізації можливостей;
- надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги, упровадження системи профілактичних, реабілітаційних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу соціальної адаптації дитини.

Ураховуючи результати соціально-педагогічних досліджень щодо сутності процесу соціального захисту, можна зробити висновок, що соціальний захист повинен бути спрямований на мінімізацію негативного впливу чинників ризику, здійснення соціального виховання, надання різних видів соціальної допомоги й підтримки, адаптацію поведінки та психоемоційного стану таких дітей, налагодження їхніх взаємовідносин із соціальним оточенням. Метою соціального захисту дітей є ефективне вирішення їхніх проблем, забезпечення можливості всебічного розвитку, успішної адаптації та соціалізації, адже високий рівень організації виховного процесу й соціально-педагогічної діяльності, створення відповідних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку дітей є запорукою соціального захисту.

Основною сферою діяльності державних і недержавних організацій щодо захисту прав дітей в Україні є соціальна робота, що регулюється законами України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю в Україні», «Про соціальні послуги» та ін. При цьому в даній науковій галузі відсутні ґрунтовні наукові дослідження із захисту дітей в умовах воєнного конфлікту. Більш висвітленим є поняття «соціальне забезпечення». Воно є ширшим за своїм змістом, аніж поняття «захист прав» і визначається як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян зі створення сприятливих умов (гарантій) для правомірної та неухильної реалізації й захисту прав громадян.

Визначення поняття «соціальний захист» у соціальній роботі має багато різних тлумачень. За базове визначення ми взяли поняття, надане А.Й. Капською. Вона вважає, що «соціальний захист» – мультиплікаційне визначення. Соціальний захист (соціальне забезпечення) – система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, утрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо) (Капська, 2011).

Особливо потреба захисту дитини загострюється під час гуманітарних катастроф. Рівні захисного середовища, що мають мультиплікаційні складники, порушуються або набувають фрагментарного прояву в ситуаціях непередбачуваного та глобального характеру. Це потребує допомоги фахівців із соціальної роботи уразливим категоріям населення задля відновлення їхньої здатності до соціального функціонування та захисту громадянських прав. В основі соціального захисту дітей під час надзвичайних ситуацій покладено положення міжнародного права, що регулюють обов'язки держави по відношенню до своїх громадян та інших осіб, які знаходяться на території цієї держави. Міжвідомча взаємодія у сфері захисту дітей особливо важлива, тому що запобігає шкоді дітям й пом'якшує ризики від заподіяної кризової життєвої ситуації (Isham, Scott&Taylor, 2021).

Як ми вже писали раніше у статті «Соціальний захист дітей у діяльності державних організацій на Сході України» (Ігнатенко, 2021), соціальний захист базується на визначенні пріоритетних потреб та очікувань щодо допомоги від цивільних. Завданням державних і недержавних організацій є визначення тенденції та закономірності, виклики та прогалини у системі надання допомоги постраждалому населенню у зоні конфлікту (як на загальнонаціональному, так і на локальному рівні). Як раніше ми вже зазначали, місцева влада повинна мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможною вирішувати всі місцеві питання і нести за це відповідальність. Також велике значення для соціального захисту дітей мають громадські ініціативи та залучення населення до вирішення проблем територіальної громади (Ігнатенко, 2021).

Висновок. Проведений аналіз міждисциплінарних досліджень дає змогу стверджувати, що соціальний захист – це більш конкретне поняття, яке зводиться до практичної роботи всіх гілок влади щодо реалізації прав і свобод громадян, тобто соціальної роботи. Останнім часом українці більш наполегливо вимагають дотримання прав, які гарантовані їм Конституцією України. Заклади, де постраждалим надається безкоштовна медична допомога, зрозумілий алгоритм отримання права на пенсію та її гарантоване забезпечення, допомога в ремонті та відновленні

пошкоджених будинків або тимчасове переселення, якщо домівка була зруйнована, – усе це громадяни України, які опинилися в зоні конфлікту, очікують отримати від держави. Таким чином, заходи соціального захисту спрямовуються не лише на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах або потребують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян, у тому числі на дітей.

Перспективи досліджень. Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є аналіз діяльності недержавних організацій у сфері захисту дітей в умовах збройного конфлікту на Сході України.

Список використаної літератури

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 615 с.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
4. Ігнатенко К. В. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. № 3. Р. 329–340. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.3.2> [in Ukrainian].
5. Соціальна педагогіка : підручник / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
6. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків : Юрайт, 2019. 176 с.
7. Краснова Н. П., Харченко Л. П., Пігіда В. М. Соціалізація особистості : навчально-методичний посібник. Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. 178 с.
8. Лисий І. С. Міждисциплінарність у гуманітаристиці: метадисципліна чи методологія? *Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми* : матеріали міжнародної наукової конференції, м. Чернівці, 7–8 жовтня 2011 р. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. С. 36–44.
9. Збройний конфлікт на Сході України: шкода, завдана житлу цивільного населення / Н. М. Мельник, А. В. Павлюк, М. В. Петров, О. В. Глушко ; упор. Н. М. Мельник. Харків : Права людини, 2019. 86 с.
10. Право соціального забезпечення України : навчальний посібник / за ред. П. Д. Пилипенко. Київ : Істина, 2012. 694 с.
11. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 31.01.2022).
12. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник. Харків : Одіссей, 2007. 320 с.
13. Соціологія : підручник / за заг. ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2010. 224 с.
14. Теория социальной работы : учебник / под общ. ред. Е. И. Холостовой. Москва : Юрист, 1999. 334 с.
15. Чутчева О. Г. Правове регулювання соціального захисту громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2015. 13 с.
16. Право социального обеспечения : учебник для академического бакалавриата / В. Ш. Шайхатдинов и др. ; под ред. В. Ш. Шайхатдинова. Москва : Юрайт, 2015. 717 с.

17. Історія філософії : підручник / за ред. В. І. Ярошовця. Київ : ПАРАПАН, 2002. 774 с.

18. Isham L., Scott J., Taylor J. Feasibility and acceptability of the “Never Events” method in the context of multi-agency child protection: findings from an exploratory study. *Journal of Interprofessional Care*. 2021. DOI: <http://doi.org/10.1080/13561820.2021.1884053>.

References

1. Bezpalko, O. V. (2009). *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari: navchalnyi posibnyk [Social pedagogy: schemes, tables, comments: study guide]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

2. Bolotina, N. B. (2005). *Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini [The right to social protection: formation and development in Ukraine]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

3. Zvierieva, I. D. (Ed.) (2008). *Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia [Social pedagogy: a small encyclopedia]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

4. Ihnatenko, K. V. (2021). Sotsialnyi zakhyst ditei v diialnosti derzhavnykh orhanizatsii na skhodi Ukrainy [Social protection of children in the activities of state organizations in eastern Ukraine]. *Social Work and Education*, 8(3), 329–340. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.3.2> [in Ukrainian].

5. Kapska A. Y. (Ed.) (2011). *Sotsialna pedahohika: pidruchnyk [Social pedagogy: textbook]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

6. Klymenko, A. L. (2019). *Standarty i harantii sotsialnoho zabezpechennia: mizhnarodno-pravovyi i vitchyznianyi kontekst: monohrafiia [Standards and guarantees of social security: international legal and domestic context: monograph]*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

7. Krasnova, N. P., Kharchenko, L. P., & Pihida, V. M. (2010). *Sotsializatsiia osobystosti: navchalno-metodychnyi posibnyk [Socialization of personality: educational and methodological guide]*. Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].

8. Lysyi, I. S. (2011). Mizhdystsyplinarnist u humanitarystysi: metadystsyplina chy metodolohiia? [Interdisciplinarity in humanitarianism: metadiscipline or methodology?]. *Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Humanitarno-naukove znannia: stanovlennia paradyhmy” [Proceedings of the international scientific conference “Humanities and scientific knowledge: formation of a paradigm”]* (Chernivtsi, October 7–8, 2011). Chernivtsi: Chernivtsi National University, pp. 36–44 [in Ukrainian].

9. Melnyk, N. M. (Ed.) (2019). *Zbroinyi konflikt na Skhodi Ukrainy: shkoda, zavdana zhytlu tsyvilnoho naseleння [Armed conflict in the East of Ukraine: damage to civilian housing]*. Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].

10. Pylypenko, P. D. (Ed.) (2012). *Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Law of social security of Ukraine: study guide]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2005). Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2005 r. № 2342-IV [On ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care: Law of Ukraine dated January 13, 2005 № 2342-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> [in Ukrainian].

12. Syrota, I. M. (2007). *Pravo sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini: pidruchnyk [The law of social security in Ukraine: textbook]*. Kharkiv: Odissei [in Ukrainian].

13. Trebin, M. P. (Ed.) (2010). *Sotsiologiia: pidruchnyk [Sociology: textbook]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

14. Kholostova, E. I. (Ed.) (1999). *Teoriya sotsial'noy raboty: uchebnyk [Theory of social work: textbook]*. Moscow: Yurist [in Russian].

15. Chutcheva, O. H. (2015). Pravove rehuliuвання sotsialnoho zakhystu hromadian Ukrainy [Legal regulation of social protection of citizens of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

16. Shaykhatdinov, V. Sh. (Ed.) (2015). *Pravo sotsial'nogo obespecheniya: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata [Social security law: textbook for academic bachelor's degrees]*. Moscow: Yurayt [in Russian].

17. Yaroshovets, V. I. (Ed.) (2002). *Istoriia filosofii: pidruchnyk [History of philosophy: textbook]*. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].

18. Isham, L., Scott, J., & Taylor, J. (2021). Feasibility and acceptability of the “Never Events” method in the context of multi-agency child protection: findings from an exploratory study. *Journal of Interprofessional Care*. DOI: <http://doi.org/10.1080/13561820.2021.1884053> [in English].

Ігнатенко К. В. Соціальний захист дітей у міждисциплінарному підході

У статті досліджується поняття «соціальний захист» у контексті міждисциплінарного феномену. Проведено аналіз поняття «соціальний захист» із погляду філософії, соціологічних, політологічних, юридичних, соціально-педагогічних і соціальних досліджень. Проведено порівняння визначень «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». Соціальне забезпечення визначається як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян зі створення сприятливих умов для правомірної та неухильної реалізації й захисту прав громадян.

Ключові слова: міждисциплінарність, соціальний захист, соціальне забезпечення, права дітей.

Ihnatenko K. Social protection of children in the interdisciplinary approach

The article examines the concept of «social protection» in the context of an interdisciplinary phenomenon. An author has reviewed interdisciplinarity as defining the same problem in different sectoral planes, which seeks to connect these planes and create a qualitatively new one. According to the analysis of theoretical material, the impression of «social protection» has a philosophy, wherein the works of ancient thinkers, the state must protect citizens. The article also presents a brief description of the concept in sociological, political science, legal research. Research analysis has shown that «social protection» is an integral part of the state's policy, responsible for its citizens' welfare, development, and security. The author has analyzed pedagogical and socio-pedagogical research on a specific topic. She identifies social protection as a series of natural processes that depend on many external factors that constitute a protective environment social, psychological, pedagogical support, and assistance for children. The author concludes that social protection should minimize the negative impact of risk factors, social education, providing various types of social service and support, adapting behavior, and emotional state. The study also compares «social security» and «social protection». Ihnatenko K. defines social security» as the activity of public authorities, local governments, public associations, and citizens to create favorable conditions (guarantees) for the lawful and consistent implementation and protection of citizens' rights. The author concludes that social protection aims to meet the basic needs of the most vulnerable citizens or citizens in difficult life circumstances or who need social protection from the state and other citizens, including children.

Key words: interdisciplinarity, social protection, social security, children's rights.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 11.11.2022 р.
Прийнято до друку 23.12.2022 р.